Γράμματα

Όταν ή παράσταση δέν άρχίζει

Νομίζω πώς τά πράγματα γίνονται λίγο άνησυχητικά. Υστερα άπό χίλιες δύο παλινδρομήσεις, πού δέν χαρακτηρίζονταν καί άπό τόση σοβαρότητα, τό κρατικό θέατρο έξέλεξε μέ 8 ψήφους διευθυντή τόν κ. Βολανάκη, δίνοντας μόνο 7 στόν κ. Χουβαρδά. Η κυρία ύπουργός άποφάσισε νά άναθέσει τήν διεύθυνση στόν πρώτο. Κάποια μέρα όήλωσε ότι τόν ψάχνει στό τηλέφωνο, άλλά δέν τόν βρίσκει. Τώρα συναντήθηκαν καί... δέν συμφώνησαν. Ο έκλεγείς σάν διευθυντής δέν όρκίστηκε. Τί συμβαίνει, τέλος πάντων; Υπάρχουν νόμοι; Τά κυριάτερο, ύπάρχει σοβαρότητα καί συναίσθηση εύθυνών; Δέν θά βασιστούμε στά όσα γράφουν οί έφημερίδες, πού, άν είναι άληθινά, έγγίζουν τά όρια τού γελοίου. Η ούσία είναι μία: τό Κρατικο Θέατρο Β. Ελλάδος, άφού πρίν όέκα μήνες έμεινε χωρίς διευθυντή καί πλήρωσε άκριβά αύτή τήν έλλειψη, έξέλεξε έναν διευθυντή. Ο διευθυντής ούτός ούτε ήρθε νά άναλάβει, ούτε ξέρουμε πότε θά όρκισθεί καί πότε θά άναλάβει. Υπάρχουν νόμοι, κανονισμοί; Λειτουργούν; Βρισκόμαστε στήν μέση τού καλοκαιριού καί, προφανώς λόγω έλλείψεως διευθυντού, δέν άνακοινώθηκε (προφανώς γιατί δέν ύπάρχει) ούτε ρεπερτόριο, ούτε ποιοί θά τό διεκπεραιώσουν αύτό τό ρεπερτόριο. Είναι άπαράδεκτα πράγματα όλα αύτά - καί γιά τό ύπουργείο καί γιά τόν μέλλοντα διευθυντή, άλλά καί γιά τό συμβούλιο τού θεάτρου πού έμφανίζεται γιά μιά άκόμη φορά νά στόχευσε λάθος στίς μεθόδους ένεργείας. Καί όλες αύτές οί καθυστερήσεις, βέβαια, θά πληρωθούν μεθαύριο άκριβά, σέ ύπερωρίες καί άλλα συναφή, πού θά τά πληρώσει, όπως πάντα, ό φορολογούμενος.

Δολοφονούν τή γλώσσα

Τόχουμε γράψει καί άλλοτε: ή ξενομανία, οί διαφημίσεις, κάποια έντυπα, τά κόμματα (όρισμένα άπό αύτά), ή συνθηματολογία, ή παραπλούσα νεολαία, δολοφονούν συνεχώς τή γλώσσα, τήν ύποβαθμίζουν. Ολες αύτές οί έπιγραφές: Μασεντόνιαν φλάουερς, Γκέιμς, Αικτ Ούάν, Στόρκ, Ντίφικαλτ (πού σίγουρα είναι περισσότερο άπό τίς έλληνικές), ή άνιαγραφή φράσεων άπό τά κόμικς, ή άθλια «διάλεκτος» τής τηλεοράσεως καί πολλά άλλα μάς άπομακρύνουν συνεχώς τάσο άπό τή γλώσσα πού μάς κληροδότησε ό έλληνικός πολιτισμός, άσο καί άπό κείνη τής λαϊκής παραδόσεως. Πολλοί τό καταλαβαίνουν, κάποιοι τό έπισημαίνουν, άλλά λίγοι ένεργούν γιά νά περιοταλεί τό κακό. Θά έπρεπε ό τύπος, τά πνευματικά σωματεία, κυρίως τό κράτος, μέσω τών πνευματικών του ίδρυμάτων, νά

Υπάρχει κάποια αίσθητή κάμψη

Λογοτεχνία τής Θεσσαλονίκης: φαινόμενα τών τελευταίων ετών

Ξεκινώ νά γράψω αύτό τό κείμενο πιό πολύ αύτοσχεδιάζοντας πάνω σέ μιά περιρέουσα άνησυχία, πιθανώς άπό κάποιες άπόψεις πού έχουν διατυπωθεί, περισσότερο άπό κάποιες διαπιστώσεις.

Θέμα ή λογοτεχνική Θεσσαλονίκη σήμερα, ή έξέλιξη τής λογοτεχνίας αύτού τού χώρου στίς δύο - τρείς τελευταίες πενταετίες. Χωρίς άμφιβολία, μερικά φαινόμενα, όπως ό περιορισμός τών λογοτεχνικών περιοδικών σέ ένα, ή οί συγκρίσεις μέ τό παρελθόν, έπηρεάζουν στή δημιουργία μιάς άνησυχίας ή τουλάχιστον στήν διατύπωση μερικών σκέψεων γύρω άπό τό τί άλλαξε (γιατί σίγουρα έχουν μεταβληθεί κάποια πράγματα) καί γιά ποιούς λόγους.

Ξέρω, βέβαια, πώς ή έλληνική λογοτεχνία είναι μία, καί όχι μία γιά κάθε μία άπό τίς μεγάλες πόλεις. Ωστόσο, ή Θεσσαλονίκη συνήθισε γιά δεκαετίες - καί συγκεκριμένα άπό τό 1930 καί μετά - νά έχει ή νά προσπαθεί νά διατηρήσει τό δικό της πνευματικό πρόσωπο. Σήμερα τά πράγματα δέν έμφανίζονται έτσι. Καί οί λόγοι είναι πολλοί καί ισχυροί.

Οταν γύρω στό 1930 ή όμάδα τών «Μακεδονικών ήμερών» ξεκινούσε τήν μοναχική της πορεία, οί τότε λογοτέχνες τής Θεσσαλονίκης (μέ μία ή δύο έξαιρέσεις) δέν μπορούσαν νά σταθούν στούς κύκλους τής Αθήνας, είτε αύτοί έβγαζαν περιοδικά, είτε έξέδιδαν βιβλία. Κανείς δέν θά «έβγαζε» τά μυθιστορήματα τού Δέλιου, πολύ λιγότερο τού Πεντζίκη. Καί ή ποίηση δέν είχε άκόμη μεγάλα άναστήματα. Επόμενο, λοιπόν, ήταν νά προσπαθήσουν οί λογοτέχνες νά δυναμώσουν έδώ τίς ρίζες τους. Προσπάθησαν μέ αύταπάρνηση καί τό πέτυχαν. Καί αύτό ισχυσε καί μεταπολεμικά, μέ τήν έκδοση τού «Κοχλία», πέραν τού ότι κάποιοι «Θεσσαλονικείς» μετώκησαν στήν Αθήνα καί κεί έδωσαν μιά άλλη μάχη γιά νά προβάλουν τή «σχολή Θεσσαλονίκης».

Οί τοπικές έκδόσεις καί τό «άνοιγμα» τής Αθήνας

Μία άλλη πορεία πρός τήν Αθήνα

Μεταπολεμικά καί μάλιστα μετά τό 1970, οί συνθήκες άλλαξαν. Η Αθήνα άνοιγε τίς πόρτες σέ όλους τούς νεοέλληνες. Τί σημαίνει αύτό; Κατ' άρχήν δημιουργήθηκε τό εύχάριστο στοιχείο ότι δέν ύπάρχει πιά καμιά άπομόνωση. Ομως, άπό τήν άλλη, ή Θεσσαλονίκη σίγουρα χάνει τή «σημαία» της. Είναι κακό αύτό; Μέ μιά πρώτη ματιά, όχι. Ομως, κάτι μού λέει πώς κάτι χάνεται καί γιά τή λογοτεχνία τής Θεσσαλονίκης, άλλά καί γιά τήν ελληνική λογοτεχνία γενικότερα. Ισως ή ταυτότητα, ίσως τό πάθος μιάς πρωτότυπης πορείας, πάνω σέ χνάρια διαφορετικά άπό κείνα πού άκολουθεί ή λογοτεχνία τού κέντρου.

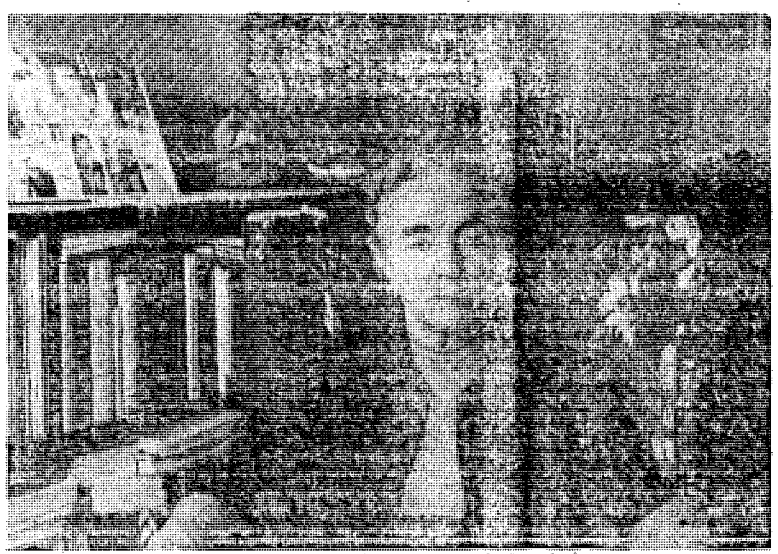

Η Καμπή, ή σημαντικότερη ταινία της Θεσσαλονίκης

Η άνάγκη φωνής ιδιαίτερης

Νομίζω πώς δέν προσέχτηκαν όσο καί - προπαντός - έπρεπε τά συνδετικά στοιχεία πού συνδέονταν μεταξύ τους μέ μιά στενότερη άνθρώπινη σχέση. Αύτό ήταν τό «ίδιους άναλώμασιν», πού έπιπλέον διέφερε άπό τήν «Παραφυάδα» στό ότι έκδόθηκε άπό τούς ίδιους τούς δημιουργούς, πού άνέλαβαν άκόμη καί τήν διάθεση καί διαχείριση τού βιβλίου, ένώ ή «Παραφυάδα» είχε γνωστό έκδότη.

Καί οί δύο προσπάθειες είναι σημαντικές - καί σάν πρόθεση καί σάν πραγματοποίηση - άνεξάρτητα ότι ή άξία τών κειμένων ήταν ποικίλη. Εκείνο πού σαφώς έδειχναν καί τά δύο έντυπα ήταν ότι οί Θεσσαλονικείς λογοτέχνες - ή μία μερίδα άπό αύτούς έξακολουθούν νά πιστεύουν ότι έχουν νά πούν κάτι μόνοι τους καί όχι τόσο στά πλαίσια μιά εύρύτερης έκδοτικής δουλειάς, πού κι αύτή άς δείχνει ίσως πώς μερικά πρότυπα συμπεριφοράς τού παρελθόντος, έξακολουθούν νά ύπάρχουν (καί θά θυμίσω πώς ή «Παραφυάδα», άντίθετα μέ τά «ίδιοις άναλώμασιν», θέλει νά είναι περιοδική έκδοση) καί νά έκδηλώνονται.

Ενα άλλο στοιχείο πού δείχνει ίσως πώς μερικά πρότυπα συμπεριφοράς τού παρελθόντος, έξακολουθούν νά ύπάρχουν (καί θά θυμίσω πώς ή «Παραφυάδα», άντίθετα μέ τά «ίδιοις άναλώμασιν», θέλει νά είναι περιοδική έκδοση) καί νά έκδηλώνονται.

Ενα άλλο στοιχείο πού άλλοτε, σ' αύτή τήν πόλη. Εκείνο πού θλέπει κανείς νά κυκλοφορεί είναι δεύτερες ή τρίτες έκδόσεις γνωστών βιβλίων. Πολλοί άπά τούς ποιητές μας, καί όχι μόνο οί μεγάλης ήλικίας, θγάζουν τά μέχρι τώρα «άπαντά» τους, πού, κατά κάποιον τρόπο δικαιολογείται, μιά καί έχει έξαντληθεί ή πρώτη έκδοση τών έργων τους. Ωστόσο, είναι σοφές άτι έχουμε πολλές «άναδρομικές» έκδόσεις καί λιγότερες πρωτότυπες.

Από τούς παλιότερους, ποίηση έξακολουθούν νά παρουσιάζουν ό Τάκης Βαρβιτσιώτης κι ό Σαράντος Παυλέας (ό δεύτερος μέ άμείωτη πληθωρικότητα). Ο Αναγνωστάκης έχει φύγει, ό Θασίτης δέν δείχνει ίδιαίτερη παραγωγικότητα, ό Χριστιανόπουλος καί ό Ασλάνογλου σχεδόν σώπασαν. Στήν πεζογραφία έπίσης δέν ύπάρχει συνεχής ροή βιβλίων. Παλιότερα τά πράγματα ήταν διαφορετικά. Ισως πεί κανείς ότι ή ποσότητα δέν μπορεί νά θεωρηθεί μέτρο. Ισως όχι πάντα. Αλλά σίγουρα τά τελευταία χρόνια έχει λείψει ή σημαντική λογοτεχνική παραγωγή.

Σημειώθηκε καί παραπάνω ότι οί λογοτέχνες δέν είναι λιγότεροι άπά άλλοτε, στή Θεσσαλονίκη. Αντίθετα, είναι περισσότεροι. Προσπάθησα νά κάνω έναν κατάλογο τών ποιητών, πεζογράφων, δοκιμιογράφων όλων τών γενιών. Είναι σίγουρο ότι ή συμπρωτεύουσα διαθέτει σήμερα πάνω άπό πενήντα άξιόλογους πνευματικούς άνθρώπους. Ετσι, δικαιολογημένα θά περίμενε κανείς νά ύπάρχει μιά έντονότερη έκδοτική ζωή, ένας μεγαλύτερος άριθμός καινούριων βιβλίων.

Δημοσιεύσεις στόν τύπο

Είναι χαρακτηριστικό άκόμη ότι οί Θεσσαλονικείς λογοτέχνες δέν πρατιμούν τόν τύπο τής πόλης τους, κι αύτό είναι κάτι πού οί αίτίες του άξίζει νά έρευνηθούν.

Θά ξανασημειώσω πώς άποτελεί δυσάρεστη πραγματικότητα τό γεγονός ότι αύτή τή στιγμή εκδίδεται στή Θεσσαλονίκη μόνο ένα λογοτεχνικό περιοδικό, ή «Νέα Πορεία», μετά τόν τερματισμό τής έκδοσης τής «Διαγωνίου», πού μέ αύταπάρνηση έβγαζε ό Χριστιανόπουλος χρόνια όλόκληρα. Αλλά, πάλι άς μήν ξεχνούμε ότι τά δύο λογοτεχνικά περιοδικά δέν συγκέντρωσαν τήν

πρέπει νά προσέξει κανείς στό θέμα τής λογοτεχνίας τής Θεσσαλονίκης, είναι μιά σαφής μείωση τής συγγραφής βιβλίων, πεζογραφίας ποίησης ή δοκιμίου.

Πραγματικά, τά καινούρια λογοτεχνικά βιβλία πού θγαίνουν μέ άνέκδοτες έργασίες Θεσσαλονικέων είναι λίγα, άν πάρει, μάλιστα, κανείς ύπόψη του ότι

Χαρακτηριστική φωτογραφία τού συγγραφέα

Ο δημιουργός τού «Γκοντό»

Ο Μπέκετ έγινε όγδόντα χρονών

Η επιτυχία τών έργων του στήν Ελλάδα καί παντού

Πρίν λίγους μήνες ό Σάμουελ Μπέκετ γιόρτασε τήν 80ή έπέτειο τών γενεθλίων του. Ο διάσημος θεατρικός συγγραφέας γεννήθηκε τόν Απρίλιο τού 1906.

Ολα τά έργα τού Μπέκετ, είτε είναι θεατρικά, είτε μυθιστορήματα ή άκόμη καί μονόλογοι γιά τό ραδιόφωνο ή γιά τήν τηλεόραση, όδηγούν άναμφίβολα στό ίδιο συμπέρασμα: ή ζωή δέν έχει έννοια καί άποτελεί ένα μικρό καί δύσκολο ίντερμέτζο άνάμεσα στή γέννηση καί τό θάνατο. Μπορεί τά πρόσωπα τών έργων του νά προσπαθούν νά κρατήσουν τό κουράγιο τους, όπως ό Γουίνι στίς «Εύτυχισμένες μέρες», πού ένώ βουλιάζει συνεχώς σ' ένα σωρό άμμο, συζητά γιά τή ζωή καί τή ζωή της, όπως άλλωστε καί άλλα πρόσωπα τών όραμάτων τού Μπέκετ. Ωστόσο, δέν καταφέρνουν τίποτε. Τό άπό μέρους τους κυνήγι της λογικής, τών άναμνήσεων, τού βολέματος, φέρνει έλάχιστη παρηγοριά.

Τό θέατρο πού δημιούργησε ό Μπέκετ καί πού τού έδωσε τή δυνατότητα νά θεωρείται σάν ένας άπό τούς μεγαλύτερους δραματουργούς τού αίώνα μας, είναι συγκλονιστικό στήν άπελπισία πού άπεικονίζει μέ τούς άνθρώπους κλεισμένους στούς δικούς τους κόσμους, σέ κάσμους πού διαφεύδουν κάθε αίσιοδοξία. Μέ άπαράμιλλη τέχνη, μέ μιά αύστηρή, έλεγχόμενη γλώσσα, μέ όξύνοια καί σκηνική οίκονομία άξιοζήλευτη, ό Μπέκετ δείχνει τό στόχο τών δραμάτων του μέ ίδιαίτερη δύναμη.

Τό πρώτο καί τό πιό διάσημο έργο τού Μπέκετ ήταν τό «Περιμένοντας τόν Γκοντό», πού γράφτηκε τό 1948-1949. Οταν ό συγγραφέας θέλησε νά κάνει

τεία, κυρίως τό κράτος, μέσω των πνευματικών του Ιδρυμάτων, νά άναλάβουν μιά εἰστρατεία ὥστε νά στομοτήσει τό κακό καί νά ξανοφέρουμε τή γλώσσα μας στή σωστή βάση.

Εφαρμοσμένες τέχνες: πότε;

Τό καλοκαίρι κυλάει, σέ λίγο θά χουμε φθινόπωρο καί θά ὁνοίξουν τά πανεπιστήμιο. Τί νά γίνεται, ἀραγε, μέ τήν σχολή καλῶν τεχνῶν τῆς Θεσσαλονίκης; Εἶχε γραφεί τότε, πού ἱδρύθηκε – καί εἶχε ζητηθεί πολύ παλιότερα – ἡ σχολή αὐτή, νά ἔχει τμήματα ἐφαρμοσμένων τεχνῶν, πού θά ὁσηβούσαν στόν ἐπαγγελματικό προσανατολισμό πολλῶν νέων, ἀλλά καί θά ἀνέθαζαν τό ἐπίπεδο τῶν ἐφαρμοσμένων τεχνῶν, σέ μιά πόλη, πού ἔχει ἀνάγκη ἀπό συντηρητές ψηφιδωτῶν καί εἰκόνων, πού μπορεί νά ἀναπτύξει τήν τέχνη τού χαλκού, τῶν θιτρῶ καί τόσων ἄλλων τομέων. Δέν ἔγινε τίποτε, δυστυχῶς. Μήπως θά γίνει φέτος; Η θά ξαναπούμε: δυστυχῶς!

συνθήκες ἀλλαξαν. Η Αθήνα ἀνοιγε τίς πόρτες στούς Θεσσαλονικεῖς.

Μερικά στοιχεῖα ἠλθαν κι ἀπό γεγονότα σχεδόν τυχαία. Γιά παράδειγμα, τό γεγονός ὁτι ὁ Πεντζίκης ἔγινε εὐρύτερα γνωστός ὀφεἰλεται στό ὁτι ὁ καθηγητής κ. Σαββίδης ἀναγνώρισε ἡ ἀνακάλυψε τήν ἀξία τού πεζογραφικού του ἔργου καί θοήθησε ὁποφασιστικά στήν προβολή του - μιά προβολή πού δέν ὑπῆρχε ὡς τότε. Παράλληλα, ὁ Βασίλης Βασιλικός πῆγε στήν Αθήνα, κατόπιν στό ἐξωτερικό, ἔγινε διόσημος. Τόν ἴδιο δρόμο θά 'ταιρνε σέ λίγο καί ὁ Ιωάννου, πού κι αὐτός ἀπόκτησε φήμη, ὁπως μπορεί νά ἀποκτά κανείς πιό εὐκολα ζώντας στό κέντρο.

Μέ τά χρόνια οἱ ἐκδοτικοί οἶκοι ἀρχισαν νά τυπώνουν βιβλία Θεσσαλονικέων, σχεδόν ὁλων. Ετσι σήμερα σπάνια θλέπει κανείς τήν ἐκδοση λογοτεχνικού βιβλίου στή Θεσσαλονίκη, τοὐλάχιστον Θεσσαλονικέως. Νομιζω πως οεν προσεχτηκαν ὁσο καί - προπαντός - ὁπως ἔπρεπε ἡ πραγματοποίηση δύο ἐκδόσεων μέσα στό τελευταίο δεκάμηνο, ἰδιαίτερα γύρω στά Χριστούγεννα.

Οἱ δύο αὐτές ἐκδόσεις ἡταν τό «Ιδιος ἀναλώμασι» καί ἡ «Παραφυάδα» πού εἶχαν μιά βασική ὁμοιότητα, ἀλλά καί ἀρκετές διαφορές. Καί οἱ δύο ἐκδόσεις ἡταν λογοτεχνικές καί μέ κείμενα Θεσσαλονικέων. Στό «Ιδιος ἀναλώμασιν» ὑπῆρχαν καί λίγα κείμενα Αθηναίων, ἀλλό αὐτά δέν ἐκαναν κανέναν νά ἀμφιβάλλει ὁτι τό ὁλο ἐγχείρημα εἶχε θαθιά ρίζα στήν συμπρωτεύουσα.

Η διαφορά τῶν δύο ἐκδόσεων εἶναι ὁτι ἡ μία περιειχε μόνο πεζογραφήματα, ἀνεξαρτήτως ἡλικίας τῶν συγγραφέων, ἐνώ ἡ ἀλλη περιειχε ποίηση, πεζογραφία καί δοκίμιο, ἀλλά ἀπό ὁνθρώπους πού, λίγο - πολύ, εἶχαν ἐμφανιστεί στά γράμματα περίπου τήν ἰδια ἐποχή καί ἀρκετοί πλαίσια μιά εὐρύτερης ἐκδοτικής δουλειάς, πού κι αὐτή, θέθαια, δέν τήν ἀρνοὐνται. πρέπει νά τό προσέξουμε αὐτό, γιατί λονικέων εἶναι λίγα, ἀν πάρει, μάλιστα κανείς ὑπόψη του ὁτι, συγκριτικά, ὑπόρχουν σήμερα περισσότεροι λογοτέχνες ἀπό περιοδικά θά ὁνοίξουν τή δημοσίευση συνεργαιών, πλήν ἐξαιρέσεων.

Τό ἴδιο θά παρατηρούσε κανείς καί γιά τίς ἐφημερίδες τής Θεσσαλονίκης. Οἱ λογοτέχνες σαφῶς προτιμοὐν τόν τύπο τῶν Αθηνῶν. Η «Μακεδονία», ἐδῶ καί πέντε χρόνια, δημιοὐργησε τίς δύο αὐτές σελίδες τῆς Τετάρτης, πού προσπάθησαν μέ ἐπιμονή νά προθάλουν τό ἔργο τῶν Θεσσαλονικέων. Δέν μπορῶ νά πώ, ὡστόσο, ὁτι εἶχαν ἀνάλογη ἀνταπόκριση καί ἀπό τούς λογοτέχνες, πού προτιμοὐν νά δώσουν μιά συνέντευξη σέ ἀθηναϊκό ἐντυπο καί ὁχι σέ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης. Καί δέν εἶναι μόνο οἱ συνεντεύξεις, ἀλλά καί ἡ κάποια ὁρθρογραφία κλπ.

Οἱ λόγοι πρέπει νά εἶναι πολλοί καί ἀξίζουν νά ἐρευνηθοὐν ἡ νά συζητηθοὐν. Ωστόσο, τά γεγονός παραμένει, ὁν οἱ σιέψεις πού διατυπώθηκαν στό κείμενο αὐτό εἶναι σωστές.

Ν. ΜΠ.

Η ἑλληνική ποίηση

Π. Σωτηρίου

ΟΤΑΝ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΟΡΡΩΔΟΥΝ Η ΑΔΙΑΦΟΡΟΥΝ

Οταν οἱ ἄλλοι ὁρρωδοὐν ἡ ἀδιαφοροὐν
ὁταν ὁλα ἡ κάποια, τέλος πάντων, κινδυνεύουν νά χαθοὐν
θγές ὁπό τή γραμμή ὁ,τι κσί ἀν αὐτό σοὐ κοστίσει
κσί χωρίς οὐτε στιγμή νά σέ ξεγελοὐν τό ἀξιώματα
πάρε, πού λένε, τήν κατάσταση στά χέρια σου
ἐπιδεικτικά γι' αὐτούς πού πονηρά φυγομαχούν
τρυφερά γι' αὐτούς πού σέ χρειάζονται
καί πού μπορεί αὐριο νά σέ ξεχάσουν

Κι ὁταν ὁλα διορθωθοὐν, κι ὁταν ὁλα περάσουν
κι ὁρχίζουν οἱ ἄλλοι νά ξεμυτίζουν ὁπό τό καταφύγια
καί νά ἐπωφελοὐνται ὁπό τή δική σου δακιμασία
ἡσυχος καί φαινομενικά ἀδιάφορος
γύρνα πίσω στό χωριό σου.

Τό πρώτο καί τό πιό διάσημο ἔργο τού Μπέκετ ἡτον τό «Περιμένοντας τόν Γκοντό», πού γράφτηκε τό 1948–1949, ὁταν ὁ συγγραφέας θέλησε νά κάνει κάτι μέ τό ὁποῖο θά διασκέδαζε. Τό ἔργο πρωτοπαίχτηκε τό 1953 καί ξεσήκωσε πολλές συζητήσεις, κοθώς ἐμφανιζόταν πρωτάτυπο καί στή δομή καί στό περιεχόμενο. Ιδιαίτερα ἀπασχόλησε τούς κριτικούς καί θεστρολόγους ποιός μπορούσε νά ἡταν ὁ Γκοντό. Πολλές ὁπόψεις διατυπώθηκαν, ἀλλά καμιά δέν ἐπειοε σάν ἀπόλυτα σωστή καί καμιά δέν ἐπιθεθαιώθηκε ὁπό τόν ἴδιο τό συγγραφέα.

Στήν Ελλάδα τό ἔργο αὐτό πρωτοπαίχτηκε ἀπό τό Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος τό 1965, μέ σκηνοθεσία Μίνου Βολανάκη καί ἀργότερα ἀπό τό Θέατρο Τέχνης, μέ σκηνοθεσία Καρόλου Κούν καί ἀπά ἄλλους. Στό Κ.Θ.Β.Ε. ἀνεθάστηκε ἐπίσης τό «Τέλος τού παιχνιδιού», μέ σκηνοθεσία τής Χριστίνας Τσίγκου, τό 1987. Η Χριστίνα Τσίγκου εἶχε ἀνεθάσει λίγο πρίν τίς «Εὐτυχισμένες μέρες» σέ δική της μετόφραση. Τό μοναδικό ρόλο τού ἔργου τόν ἐρμήνευε ἡ Ιδία. Εξάλλου, τά Κ.Θ.Β.Ε. παρουσίσσε σχετικά πρόσφατα τίς «Εὐτυχισμένες μέρες» μαζί μέ τήν «Τελευταία ταινία τού Κράπ».

Γιά τόν Μπέκετ καί τό ἔργο του ἔχουν γραφεί πολλά. Ο Σάρτρ εἶχε πεῖ: «...Ολα τά θέματα τού «Γκοντό» εἶναι ἀστικά: τό θέμα τῆς μοναξιάς, τῆς ἀπελπισίας, τῶν κοινῶν τόπων, τῆς ἀσυνεννοησίας. Ολα τους εἶναι ἰεερπές τῆς ἐσωτερικής μοναξιάς τῆς ἀστικής τάξης. Καί δέν ἐχει σημασία ἄν ὁ Γκοντό εἶναι ὁ θεός ἡ ἡ ἐπανάσταση... Αὐτό πού ἐχει σημεσία, εἶναι ὁτι ὁ Γκοντό δέν ἐρχεται ἐξαιτίας τῆς ἐσωτερικής ἀδυναμίας τῶν ἡρώων· ὁτι δέν μπορεί νά ἐρθει ἐξαιτίας αὐτού τού «ἀμαρτήματος»: ἐπειδή οἱ ἀνθρωποι εἶναι τέτοιοι».

Καί ὁ Ρόμπ-Γκριγιέ τόνισε: «Αν κάποιος πρέπει «νά ὑπάρξει», αὐτός δέν εἶναι ὁ Γκοντό, πού ὑπστἰθεται ὁπ τόν περιμένουν, ἀλλά αὐτοί οἱ ἰδιοι: ὁ Ντιντί καί ὁ Γκογκό. Παρατηρώντας τους, ἀντιλαμβανόμαστε μέ μιάς τήν ἐξχωρη αὐτή λειτουργία τῆς θεατρικής παράστασης: τό νά δείχνει τήν ὑφή τής ἰδιας τής ὑπαρξης».

Τὸ ἑλληνικὸ διήγημα

ΚΕΙΝΟ ΤΟ ΠΑΓΕΡΟ ΒΡΑΔΥ

Τοὐ Μενέλαου Λουντέμη

ΟΛΟ τό σουλούπι τῆς γρηᾶς ἐμοιαζε σάν ἕνα παληά τσουθάλι γεμάτο ξύλα. Κάποιο μπσούλο μέ κλειστά μυστικά... Κάτι τέτοιο. Κάθε πρωί μάς τό περνούσαν τά λιγνά της πόδια ὁπ' τήν αὐλή τοὐ χωριάτικου σπιτιού ποὐ μέ φιλοξενοὐσε. Κάτω ἀπ' τήν τσιγκελωτή της μὐτη σώπαινε ἕνα στόμα, πεισματάρικα κλειστό καί στενό σά μιά χαραματιά.

Τά παιδιά λέγανε «ἡ Χρύσω ἡ μουρλή!» καί παίρνανε δρόμο. Συνηθισμένα καμώματα συνηθισμένης ἡλικίας. Ο κινηματογράφος τοὐ χωριού.

Δυό φορές ἔθγαινε ἀπ' τό σπίτι της, δυό παραστάσεις εἶχε τό χωριό. Εἶναι περίεργο. Η ὀνοματισμένη «μουρλή» οὐτε τρέλλες ἔκανε οὐτε παραξενιές. Μά ἔται εἶναι. Οπου οἱ ἀνθρωποι δέ βρίσκουν γήν τρέλλα, βρίσκουν γήν ὁφορμή της.

Εθλεπες τό χωριατόκοσμο νά ξεκαρδίζεται μπροστά στήν περήφανη αὐτή δυστυχία, στά κλειστά μάτια καί στό στόμα καί συμφωνοὐσαες ἀλλη μιά φορά μέ τό σοφό λόγο, πώς «τήν τρέλλα καί τή γνωστικάδα πιό πολύ μάς τή δίνουνε παρά τήν ἐχουμε».

–Γιατί τήν τρελλόνατε; ρωτοὐσα τίς γειτόνισσες.

Στήν ὁρχή μέ κυττοὐσαν κείνες χάσκοντας. Υστερα:

–Μμ... γιατί τῆς ἀρέσει Η μουρλαμάρα, γιέ μ', εἶνι ἀάν τόν ταμπάκα. Τόν γεὐτηκες δυό θολές; Πάει δέν εἶνι γιά νά τόν κόψεις.

Ετσι, ἀνάμεσα ἀπ' τό γενικό κέφι, τά τραθαλογήματα καί τό γέλια τῶν αυγχωριανῶν της περνοὐσε ἡ γρηά, ἰσκιερή σάν τή νύχτα, ἀναισστη κι ἀτάραχη, σάν ἀπό ξένο κόσμα, περνούσε μπρός ὁπ' τίς πάρτες τού χωριού· καί μέ τήν ἰδια ξεγνοιασιά ποὐ δεχάτανε καί τ' ἀναμπαίγματα τῶν χωριανῶν, δεχότανε τό ἐλέη τους.

Τήν εἶχαμε συνηθίσει σάν τό ταχυδρομικό τραίνο, πού περνάει τήν ταχτική του ὡρα, γιά νά πάρει καί ν' ἀφήσει. Νά πάρει ψωμί καί ν' ἀφήσει γέλιο.

Φοροὐσε ἕνα ξαδπρισμένο φακιόλι στό κεφάλι, πού κατέθαινε ὡς τό σουθλί τῆς μὐτης της καί τῆς σκέπαζε τά μάτια, τ' ὁφτιά καί τά τσουλοὐφια. Πίσω ὁπό κεί δέν μποροὐσες οὐτε νά τή μαντέιεις.

Τίς θροχερές μέρες τό θέατρα ἀλλαζε σκηνοθεσία.

Η θροχή ἐρριχνε λὀδι στή φωτιά. Ηταν μιά ἀσυνήθιστη ἀπόλαυση νά θλέπεις, σιγουρεμένος πίσω ἀπ' τό τζάμι σου τή μουρλή νά θαδίζει μέ τήν τραγική της ἀξιοπρέπεια ἀνάμεσα στίς ὑγρές κλωστές τού νεροὐ, σάν τήν πυργοδέσποινα ἀνόμεσα ὁπ' τίς χντρινες πόρτες της.

Δεχότανε τά χειμωνιάτικα δῶρα τ' οὐρανού, καθώς καί τά καλοκαιρινά, καρτερική σάν τήν πέτρα κι' ἀδιάφορη σάν τήν ἀψυχη οὐσία. Μά καί γι' αὐτή τήν ἀψυχη οὐσία αἰαθάνονται πολλές φορές οἱ ἀνθρωποι πόνο, καί μόνο γι' αὐτή τή γρηά ποὐ –ποιός ξέρει;– μπορεί καί νά μήν ἡταν ἀλότελα ἀψυχη, δέν αἰστάνθηκαν ποτέ οὐτε τήν παραμικρή συμπόνοια, οὐτε τό τόσο δά ράγισμα καρδιάς.

Κόνεθε σ' ἕνα ρημαγμένο σπίτι, ποὐ τή νύχτα οὐρλιαζε ὁ ἀέρας καί τού μυνηγσὐσε τά κεραμίδια κι' ἐστηνε πόλεμο φοθερό μέ τίς ξερριζωμένες πόρτες, ποὐ θροντοὐσαν στό πρεθάζια τους καί γκρέμιζαν τ' ἀγκωνάρια καί τούς ἀσθέστηθες. Οἱ ὁφέντες αὐτού τού σπιτιού εἶχαν ξεκληριστεί ὁπ' τό χάρα. Τό σπίτι ἀθειασε ἀπ' τίς ψυχές: Κι' εὐτύς ἡ ὁχαλίνωτη λαϊκή φαντασία τό γέμισε θρυκολάκους καί φαντάσματα. Εἶχαν περίεργες συνήθειες ἐκεί μέσα αὐτά τά φαντάσματα. Αλλοτε ἔκαναν μέσα στίς ἀθειες σάλες τού σπιτιού ὁλονύχτιες θεγγέρες καί μπάλους κι' ἄλλοτε καυγάδες καί ξυλοδαρσιματα.

Η Μαργιωρή ἡ Κρανού, ποὐ εἶχε τή μὐτη της χωμένη μέα' στά ξένα μυστικά καί τή χέρι της μές στάν κόρφο της, δουλειά δέν εἶχε καί δουλειές σκάρωνε. Μάζευε γύρω της τά κουτσθήλικα τοὐ χωριού καί τούς ἱστορούσε μέ τρομάρες καί γουρλώματα τό τούτο καί τό κείνο. Τό πώς «κτέ τά τελεσίμια κάνανε κουτρουθάλες στά σκαλιά». Η ὁτι «στολίζανε τή μουρλή νύφη καί τήν παντρολογαὐσαν –λέε– μέ τό τελευταῖο παλληκάρι τοὐ σπιτιού, τόν Τζελή (ένα τριαντάφυλλο...). Θεός σχωρές τον κι' αὐτόν...».

∴

Τ' αὐτόν τόν Τζελή εἶχε τό χωριό νά λέει πολλά. Πρώτα κι' ἀρχή γιά τά κάλλη του. Καί κατόπι γιά τά νιάτα του, γιά τά πολλά του νιάτα... τά πάρα πολλά του... Καί κατόπι γιά τήν κυπαρισσένια κορμοστασιά του... Καί τή λαλιά του ποὐ ἐπαιρνε κεφάλια...

«Εσείς δέν τόν φτάσατε, κούτσικά μου, ἐλεγε στά λιανοκάριτσα. Αρωτάτε τοί μανάδες σας καί νά σάς εἰπούνε: ποιανής φυλλοκάρδια ἐμειναν ἄκαφτα. Ε,... πάει... πόθανε... Από τί; Ο,τι ξέρετε, ξέρω. Εἶχε ἀπομείνει ὁ στερνός στό σπίτι. Οὐλους, ἕναν ἕναν τούς ἐὐλωνε ὁ χόρος. Στό ὑστερο ἀπόμεινε αὐτός, ὁ Τζελής. Στητός, κυπαρίσσι. Τά κορίτσια πλόνταξαν, δάρτηκαν, στέναξαν κότ' ἀπ' τά παρεθὐρια του... Τίποτα! Τοὐ πέταξαν γαρούφαλα μοσκοθολιστά, ψιλοκεντημένα μαντηλάκια, κιλίφια, τομπακέρες... Κείνος τ' ἀψήφησε οὐλα. Οὐλα... Καί πήγε κι' ἔκλεισε τά μάτια του κάτ' ἀπ' τό χῶμα. Χορτάριασε πιά τοὐ ζάθαλη τό νημοὐρι του. Οἱ συνομήλικές τους ἄλλες παντρέφτηκαν κι' ἄλλες στραθογέννησαν. Ποιό νά τόν θυμηθεί; Εδῶ ὁστοχιοὐνται οἱ ζωντανοί. Τούς ἀποθαμένους ἀρωτάς; Ε, ἀιτε, σύρτε τώρα τσί δ'λειές σας, γιατί θά καψαλιστεί τό μαγέρεμά σας. Αἴ...».

Κι' ἡ Μαργιώρα ἡ Κρανού ἐχωνε πιό θαθειά τό χέρι στάν κόρφο της καί πάγαινε νά φαφλατίσει ὁ' ἀλλη γειτονιά.

Τώρα, γιατί ἀκριθῶς παντρολογούσαν τή μουρλή μ' αὐτόν τόν Τζελή, ἡταν πρόμα πού ἡ Κρανού δέν τά ἐξηγοὐσε. Τό θεό μέ τό νού, λέει, τόν θρήκανε. Γιατί τόχα ν' ὁπομείνει ἡ Χρυσώ ὁξ' ἀπ' τό σεθντό κεινού τού καρδιοκλέφτη τού λεθέντη;

Εἶχα ρωτήσει τούς χωριανούς γιά τά μάτια τοὐ Τζελή καί πήρα τήν ἀπόκριση πώς ἡταν λαμπερά, λαμπερά... ποὐ σέ κυττοὐσαν καί σοὐ κσθάταν' ἡ ἀνάσα.

Τά καϋμένα τά μάτια ταὐ Τζελή!... Τόσα λαμπερά καί νά σθύσουν τόσο νωρίς.

Τά σπίτι, λέγανε, ἐμεινε ὁπό τότε κατάκλειστο, γιατί κανείς, κανείς δέ θέλησε νά κατοικήσει. Κι' ὁλα τ' ἀγαθά του ὁπόμειναν μές στίς κλειστές κάμαρες. Καί κείνες, ὁ μόνος ποὐ τίς ἀνοιγόκλεινε, ἡταν ὁ ἀγέρας. Σ' αὐτό τά σπίτι ὑστερ' ἀπ' τόν πεθαμά τοὐ Τζελή πήγε νά κατοικέψει ἡ Χρυσώ κι' ὁ κόσμος –τί νάκανε;– γήν παρανάμιασε «μουρλή», γιατί ποιός γνωστικός θά δρασκέλασε τό κατώφλι τού στοιχειωμένου σπιτιού;

Ναί, καί πρίν ἀπ' αὐτό ἡταν ἡ Χρυσώ ὁλομόναχη, ναί, ἀκληρη· γιατί τό θιός της, τό πολύ θιός της, τής τά πούλησε καί τά κουθάλησε κάτω στίς πολιτείες καί τόπαιξε καί τόπιε, κι' ἀπό τότε ρέθει στή φύλακή... ὁ ἀδελφός της. Μά, ὁσο καί νά πείς, ὁ φόθος - φόθος εἶναι. Ενα ντάμι θά θρεσκόταν στό χωριό νά σταλίσει τό κορμί της, ἕνα φτωχόπαιδο θά θρεσκόταν νά τήν κσυκαυλωθεί (καί τήν λαχτάριζαν τόσα καί τόσα!). Καί κείνη ἡ κακοκέφαλη πήγε καί κλείστηκε μέσα στό ρημαδιακά μέ τ' ἀερικά καί μουγγάθηκε καί κουφάθηκε κι' ἀπόμεινε τρελλή.

–Δέν ἀκούει;

–Τσ!

–Δέ μιλάει;

–Τσ!

–Δέν κυττάει;

–Τσ! Τσ! Τσ!

Τί ζεί, τί δέ ζεί, τό ἰδιο εἶναι. Καί σάν περπατάει τί; Ανεμίζεται σάν τό φρόκαλο, ποὐ τά κυλάει ὁ ἀέρας.

Σέ μιά, λέει, ἀπ' τίς κάμαρες τοὐ σπιτιού κρεμότανε κι' ἡ κιθάρα τού Τζελή, πού τήν ἐπαιζε τή νύχτα ὁ ὁγέρας κι' ἡ μουρλή μερακλωνότανε. Μά τό μεράκι της μέ τό ξημέρωμο πάγαινε περίπατο καί τήν ἐανάπιαναν πάλι οἱ μουγγαμάρες της. Πέρνασε μέ τό καλαθούνι της κρεμασμένο στό καλαμόχερο, καί τά μωρούδια πηλαλάγονε τό κατόπι της καί τής πετόγανε μέσα ξεροκόμματα καί πέτρες καί μαγαρισιές. Μά τής μουρλής δέν τής πικραίνεται μέ τέτοια ἡ καρδούλα. Νοικοκυραίοι τού μυαλού τους εἶναι, γνωστικοί ἀνθρωποι μπορούν νά κάνουν καί κακοκεφαλιές. Αν δέν εἶναι γιά τούς γνωστικούς οἱ παλαθάδες, τότε γιά ποιανούς εἶναι; Γιά τούς μουρλούς; Αμ δέ!

∴

ΜΙΑ μέρα στό μουντό, λασπιάρικο χωριό ἐπεσε ἡ λιακάδα. Ας ἡταν καλά κι' αὐτός ὁ ἡλιος ποὐ καιρούς καιρούς τό θυμάται· ἀλλοιώς τό χωριό θά μοὐχλιαζε. Στό προσηλιακό χαμηλό παραθὐρι μας ἤρτε τ' ἀπογεματάκι ὁ ἡλιος καί μάς ἔκρουσε τό τζάμι. Κι' ἐμεἰς τοὐ ἀνοίξαμε. Εἴχαμε ἀποφάει· καί τό λίγο κρασί κι' ὁ ἡλιος, μάς ἀναψε ἕνα ψιλό - ψιλό κέφι· καί τού λόγου μου, ποὐ τόχα τό μεράκι στήν τσέπη, ξεκρέμασα μιά παληοκιθάρα, ποὐ εἶχαν κρεμασμένη στόν τοίχο, καί τό πήρα. Κείνη ἀκριθῶς τή στιγμή περνούσε ἀπ' τό στενορύμι ἡ Χρυσώ –καί... θαμαστά τά ἔργα σου, Κύριε!– κείνη ἡ μολοδή, ἡ θουθή, ἡ μαγγουφιάρα! στάθηκ' ὁπόξω ἀπ'τό παράθυρο καί... πρώτη θολά ἐθλεπε τέτοιο πράμα τό χωριό –κύτταξε...

Αὐτό ἡταν! Τήν ἀλλη μέρα τό χωριό σείστηκε. Αλλοι λέγαν, ὁτι ἡ μουρλή γνωστίκεψε, ἀλλοι ὁτι «σημάδεψε» τό σπίτι, γιά νά τ' ἀθασκάνει. Κι' ἀλλοι ὁ,τι τούς ἐκοθε τό ξερό τους. Ωστόσο τό πράγμα δέν εἶχε συνέχεια. Η παράσταση σταμάτησε ἐκεί. Μά οἱ λιακάδες κείνου τού χωριού ἡταν σάν τό Μαρτιάτικο χιόνι. Ρίχνει ὁ ἡλιος μιά ματιά πάνου στά κεραμίδια, πάει τό θράδυ νά κοιμηθεί καί τό πρωί ἐρχνάει νά ἐαναγυρίσει. Τήν κατοπινή νύχτα κατηφορίζει ἀπ' τόν Ελυμπο ἕνα τέτοιο χιόνι, ἕνας τέτοιος χαλασμός, ποὐ δέν ἀπομένει ζουντανό ἀξεπάγιαστο κι' ἀσπαστο κεραμίδι. Ο Βοριάς ἐτρωγε τά λυσσακά του. Τίς φωτιές τίς ἐπιασε ἀχορταγιά. Τρώγανε στήν καθηοιά τους ἀπό δυό στοίθες ξύλα καί πάλι δέν ἐλεγαν νά ζεστάνουν. Οἱ νοικοκυρές θγάλανε ἀπό τούς γιούκους καί τίς θελέντζες τής ἐφεδρείας. Οἱ χωριανοί ποὐ ἐνοιωθαν πόνο γιά τά δέντρα, γιά τό ποτάμι καί γιά τό μύλο, πού τουρτοὐριζαν χωρίς φωτιά στίς ρεματιές, ἐξάσανε νά συμπονέσουνε τή Χρυσώ. Καί μόνο, σάν τούς τό θύμισα, κάνανε «ὁ-χούου» καί πάλι ἐανακαθήσανε στ' αὐγά τους, γιατί ἡ συμπόνοια τους ἡταν μέ τά λόγια.

–Ζωντανή ψυχή! εἶναι τούς φωνάζω. Δέν ἐχετε καμιά θελέντζα, κάνα παληό σκουτί;

–Σκουτιά ὁσα θέλεις καλέ μου. Μά ποιός τής τά πάει;

–Τόαα παληκάρια καί «ποιός θά τής τά πάει;».

–Οἱ παλληκαρσύνες δέν περνούνε μέ τά φαντάσματα. Τ' ἀερικό δέν ἐχει λαρύγγι νά τοὐ τό στρίψεις. Σέ σφαντάζει, σοὐ παίρνει τή λαλιά σου κι' ὑστερα τρέχα χάλεθέν την. Από ποιόν;

–Λοιπόν θά πάγω γώ!

–Ημαρταν, Παναγιά μου! Δόσκαλε κάτοε κεί ποὐ κάθεσαι. Γιατί, καψερέ μου, ὁμα πάθεις δέν ξεπαθαίνεις!

–Εἶπα θά πάω! Ποιός μοὐ δείχνει τό δρόμο; (Ολοι κοκκάλωσαν). Χρήστο! Πετρούσε! Γιαννή! Γιαννή! δέ α' εἶχα γιά τόσα φοθιτσιόρη. Εσύ, μωρέ, εἶσαι ποὐ ξετρὐπωσες τή λυκοφωλιά; Καί τόχεις καί τό παινεύεσαι. Κρίμα στίς λεθεντιές σου!

Ο Γιαννής ἔξυσε τό γάνατό του, ἐθῆξε καί σηκώθηκε:

–Εχει ἀέρα ὀξου, σκοτίδα. Δέ θαστάει λύχνας.

–Εχω φακό μαζί μου.

–Δέ σθάει;

–Μήν κάνεις τό κουτάθι, ὁχι. Ελα ζαλικώσου τά σκουτιά καί πάμε.

Τυλιχτήκαμε γερά καί θγήκαμε. Ο Γιαννής φιλόθρεξε ἀπό μέαα του τά χιόνι καί τίς λακκούθες καί μάζεθα τίς θρισιές ἐγώ, γιατί τό καταλάθαινα, ὁτι ἡταν δικές μου. Τέλος, κόποτε φτάσαμε. Τή στιγμή ποὐ δρασκελοὐσα τό κατώφλι, ἕνα δρυμτικό μπουκάρισμα ταὐ θοριά σώρισε κάτι θαρύ πάνω στό δῶμα. Σά στρόφηγκα νά δῶ τό σὐνοδό μου, ἀνακάλυψα ὁτι ἡμαυν μόνος. Τό μόνο παὐ ξεχώριζα μέσα στό χιόνι ἡταν ἕνας μαὐρος σωρός μές στήν αὐλή.

–Γιαννή! τοὐ φωνάζω. Γιαννή! Τί γυναικοία καμώματα εἶν' αὐτά; Ντροπή.

Κι' ἐσκυψα νά τόν ξεκαυνήσω. Ο "Γιαννής" ἡταν ρούχα. Τά ρούχα ποὐ κουθαλαὐσε καί ποὐ τά παράτησε, γιά νά τό θάλει στό πδδια.

Τώρα τό ξέρω. Ο Γιαννής στό σπίτι θά τούς εἶπε τό κοθέκαστα κι' ὁλοι θά λένε «κλάφτον».

Καί ξέρω πώς δέ θά τό λένε μέ συμπόνεση, γιατί θά εἶναι ὁλοι σύμφωνοι, πώς τά φταιει τό κεφάλι μου.

Υποχρεώθηκα νά σηκώσω τά σκουτιά καί νά τ' ανεθάσω μόνος μου ἀπάνω. Τά σκαλιά γιφίνιαζαν ρά γατιά ποὐ τά ξεκουνάς ἀπ' τό χουζούρι τους. Οἱ ἀέρηδες παίζανε κυνηγητό ἀπό κάμαρα σέ κάμαρα καί οὐρλιαζαν σάν τ' ἀγρια ζῶα ποὐ πάνε νά σπαραχτοὐνε. Τύχαινε κάποτε νά συγκρουστοὐν ἀπόνω σέ καμιά πόρτα καί τή σώριαζαν κάτω μέ πάτογο. Ανεθώνιν ὁμως φωνή πουθενά. Ω, σίγουρα θά πήν εἶχαν ξεκάνει τά κρύα τή γρηά. Παίρνω τίς κάμαρες μέ τή σειρά. Η ἐρήμωση ἡταν γενική. Φτάνω καί σέ μιά ἀκριανή ποὐ κυτοὐσε κατά τό Νοτιά. Εκεί ἡ λύσσα τής ἀφεντιάς του ἡταν λιγάκι καταπραϋμένη. Η ὁργή του ξεθὐμαινε κατά τό ἀνοιγμένο χαγιάτι. Ο φακός τοὐ χεριού μου ἔκανε τό γύρο τής κάμαρας, κι' ἀνακάλυψε μιά ἀκαταστασία ἀπερίγραπτη. Τό πάτωμα ἡταν γεμάτα συντρίμμια καί ράκη. Καί καταμεσίς σ' αὐτή τήν καταστροφή, ὁρθή σά μιά μαρτυρική Νίκη, ἡ Χρυσώ! Μά μιά νίκη οὐδέτερη, ἀπ' αὐτές ποὐ ἀνήκουν μόνο στόν ἑαυτό του, γιατί κι' οἱ δυό ἀντίπαλοι εἶχαν πέαει κάτω ἀπ' τά ἰδια τους χτυπήματα. Τά μάτια τής «τρελλής» δέν εἶχαν κσμιά σχέση μέ τήν παραφροσύνη. Ηταν δυστυχισμένα καί λογικά. Τόσο δυστυχισμένα ποὐ μόνο τά λογικά μπορούσαν νά εἶναι. Τό φακιόλι, ποὐ τόσο ζηλότυπα πρίν τής τά σκέπαζε, εἶχε πέσει τώρα στό πάτωμα κι' ἕνας κυμοτιστός καταρράχτης ἀπό κατάστιπλνα μαὐρα μαλλιά εἶχε πάρει τή θέση του. Ηταν πιά ὁλοφόνερο. Η τρελλή γρηά δέν ἡταν γρηά καί διόλου τρελλή. Μέ εἶχαν πιάσει κάτι φοθερές ἀνατριχίλες, φόθοι ἐφιαλτικοί πώς ξεχάστηκα μέσα α' ἑνο τρομαχτικό ὀνειρο καί δέν ἡταν γιά νά ξαναξυπνήσω. Επιασα μέ ἀγωνία τά ρούχα μου, τά μαλλιά μου. Ετοιμάστηκα νά μπήξω μιά φωνή. Καί μοὐ φαίνεται πώς κράτησα τήν ἀνάσα μου νά φωνάξω. Καί πώς φώναξα. Μά ἡ φωνή πσὐ θγήκε δέν ἡταν διόλου δική μου καί διόλου ἀντρική.

–Ηρτες πιά;; ἐλεγ' ἡ φωνή. Ηρτες πιά; Τζελή... Τζελή μου... Ηρτες;

Κι' ἡ Χρυσώ, μέ λαχτάρα, μέ ἀναφιλητά καί γέλια ἐπεσ' ἀπάνω μου καί μοὐ τύλιξε τή μέση καί κύλησε στά γόνατά μου... Αἰστάνθηκα τό χέρι μου νά τό καίνε κάτι φιλιά καί δάκρυα... Καί μαζί κάτι χέρια κοκκαλωμένα καί κρύα ἀάν τό μάρμαρο νά μέ σφίγγουνε σάν ἀτσαλένιες ἀρπάγες.

Πάγωνα... («Τζελή... Τζελή μου...» ἐκραζε ἀκόμη ἡ φωνή ἐκεί κάτω στά πόδια μου).

Ξάφνου ὁ τρόμος μ' ἐκανε δυνατό. Μέ δυό σκληρές κλωτσιές ξελευτερώνω τά πόδια καί ἐρχύνομαι μέ πσδοθολητά κατά τίς σκάλες. Οἱ πόρτες καί τ' ἀγκωνάρια μέ πετροθολούσαν. Ο ἀέρος πήγαινε νό ξεθεμελιώσει τά χωριό. Τσίγκοι καί λιθάρια καί θυρόφυλλα μέ κυνηγούσαν σάν τόν ἀφορισμένο. Καί μέαα σ' αὐτόν τόν χαλασμό τά σπαραγμένα ξεφωνητά τῆς Χρυσώς: «Τζελή... Τζελή... Τζελήήή!...». Τής Χρυσώς ποὐ τώρα πιά τρελλάθηκε.